

Razvoj dolgožive družbe

zasl. prof. dr. Peter Glavič

Starostna sestava prebivalstva v Sloveniji se spreminja. Družba postaja dolgoživa: pričakovano trajanje življenja se podaljšuje, delež starejših od 65 let hitro narašča. V prihodnjih letih bo tak razvoj še izrazitejši. Zato je vlada leta 2017 sprejela Strategijo dolgožive družbe, v kateri so štiri stebri dejavnosti v vseh življenjskih obdobjih:

1. trg dela in izobraževanje (prilagoditve na trgu dela, vključno z izobraževanjem in usposabljanjem, spodbujanje priseljevanja tuje delovne sile);
2. samostojno, zdravo in varno življenje vseh generacij (sistemi socialne zaščite, dostopnost do zdravstvenih storitev in dolgotrajne oskrbe, skrb za zdravje, zmanjševanje neenakosti v zdravju);
3. vključenost v družbo (medgeneracijsko sodelovanje, prostovoljstvo, uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije – IKT za komunikacijo, preprečevanje diskriminacije in nasilja v družbi, politično udejstvovanje);
4. oblikovanje okolja za aktivnost v celotnem življenju (prilagoditve v gospodarstvu, bivalnih razmer in prometne ureditve s podporo IKT in tehnoloških rešitev).

Strategija dolgožive družbe je predvidevala tudi izdelavo akcijskega načrta za njeno uresničevanje, ki pa doslej še ni bil pripravljen. Uresničujejo pa se predvidene demografske spremembe: v obdobju 2010–2022 se je delež aktivnega prebivalstva v starosti 20–64 let zmanjšal od 64,3 na 59,3 odstotka, do leta 2050 naj bi padel na 51,5 odstotka. Delež starih 65 let in več se je v istem obdobju povečal od 16,5 na 21,1 odstotka in naj bi leta 2050 dosegel 30,7 odstotka vsega prebivalstva. Povprečna starost umrlih v letu 2023 je bila 75,2 leti za moške in 82,6 let za ženske. Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu se je od leta 2001 podaljšalo za 6,8 let – na 78,9 let za moške in za 5,1 leto za ženske, na 84,7 let. Starostni uživalci pokojnin so v letu 2023 v povprečju prejeli pokojnino skoraj 18 let, užitke pa 26 let. Slovenija je v svetovnem poročilu o sreči napredovala iz 63. na 21. mesto.

Daljšje zdravo življenje omogoča daljše delo

Seveda je za upokojene najbolj pomembna trajanje zdravega življenja. V obdobju 2015–2022 se je čas zdravega življenja ob rojstvu podaljšal za ženske od 58 na 69 let (iz 20. na 3. mesto v EU), za moške pa od 59 na 65 let (iz 20. na 7. mesto v EU). Tudi čas zdravega življenja 65-letnikov se je v tem obdobju podaljšal za ženske od 7,6 na 12,2 leti, torej na 77,2 leti (iz 16. na 2. mesto v EU) in za moške za 10,6 let, na 75,6 let (iz 14. na 5. mesto), kar je ogromen napredek. Dejanska upokojitvena starost se je v zadnjih desetih letih dvignila za moške s 60,9 na 62,7 leta, za ženske pa z 58,5 na 61,5 leta, torej za tri leta in smo se s tem pridružili večini držav EU. Dlje od nas delajo Nizozemci 7,1 leto, Švedci 6,5 let in Estonci 4,2 leti. Švedska, Švica, Islandija, Latvija, Estonija in Romunija upokojujejo šele s 65 leti, Portugalska in Irska s 64 leti, Nemčija, Finska, Litva in Bolgarija s 63 leti, v Luksemburgu, Slovaški, Hrvaški in Grčiji pa že s 60 leti. Do leta 2060 naj bi se Danci upokojevali pri 74 letih, Italijani in Estonci pri 71, Nizozemci pri 69, Portugalci in Finci pri 68 letih itd. – Slovenci pa z 62 leti, skupaj z Luksemburžani najhitreje od vseh držav EU.

Daljša življenjska doba in s tem večje število upokojencev načeloma zahtevata večji delež bruto domačega proizvoda (BDP) za pokojnine. Slovenija je namesto dviga deleža BDP zniževala pokojnine v primerjavi s plačami in podaljševala delovno dobo oz. starost odhoda v pokoj. Razmerje med povprečno neto starostno pokojnino in povprečno neto plač se je znižalo od 77,8 odstotka leta 1992 na 57,0 odstotka leta 2023. V Sloveniji je pokojnina znašala 44 odstotkov plače v zadnjih letih zaposlitve, povprečje EU je bilo 58 odstotkov; Grčija je bila na vrhu z 78 odstotki in Hrvaška na dnu s 35 odstotki. Tudi v bodoče ne bo bolje, saj je ob predvidenem zvišanju odmerjenega deleža pokojnine za 40 let delovne dobe od 63,5 na 70 odstotkov predlagano za izračun pokojnine namesto povprečja 24 kar 35 najboljših let in letno usklajevanje pokojnin z 20 odstotki letne rasti plač (in 80 odstotki inflacije) namesto sedanjih 60 odstotkov rasti plač (in 40 odstotkov inflacije).ocene kažejo, da se bo povprečna pokojnina znižala na 53 odstotkov povprečne plače.

Število prejemnikov pokojnin se je v obdobju 1992–2023 povečalo od 449 tisoč na 635 tisoč, število delovno aktivnega prebivalstva (zavarovancev) od 765 tisoč na 999 tisoč (od teh je 148 tisoč tujih državljanov); razmerje med zavarovanci in upokojenci se je kljub temu znižalo od 1,70 na 1,57. Delež odhodkov za pokojnine je lani znašal 9,53 odstotka BDP; počasi pada od leta 2014, ko je bil 11,4 odstotka. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (ZPIZ) načrtuje za leto 2025 prihodke (in odhodke) v višini 8,37 milijarde evrov, od tega bo dobil 1,07 milijarde evrov iz proračuna, kar vključuje 0,35 milijarde evrov obveznosti državnega proračuna iz posebnih predpisov. Slovenija je v letu 2023 namenila za pokojnine in druge starostne podpore 10,0 odstotka BDP (14. mesto v EU), kar je precej pod povprečjem EU (12,5 odstotka). Večji delež BDP so za starost namenile razvitejše države na čelu z Italijo (16,6 odstotka), od primerljivih držav so večji delež namenile Grčija, Portugalska in Poljska, enakega pa Češka.

Zakaj upokojenci ne smejo delati?

57 odstotkov povprečne plače marsikateremu upokojencu ne zadošča za pokrivanje stroškov življenja. Povprečna neto starostna pokojnina je bila lani 896 evrov, od najnižje pokojninske osnove pa 764 evrov. Povprečna neto invalidska pokojnina je bila 661 evrov, vdovska/družinska pa 528 evrov. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURS) za leto 2023 je pod pragom tveganja revščine živelo približno 96 tisoč oziroma 19,7 odstotka upokojencev. Očitno bo potrebno še za kakšno leto ali dve podaljšati delovno dobo, vendar to ne bo dovolj. Na voljo imamo še dodatno delo ob prejemanju pokojnine. $100 - 57 = 43$ odstotkov povprečne plače bi upokojenci smeli zaslužiti, ne da bi jim znižali pokojnino, saj bi s tem šele dosegli prihodke zaposlenih. V resnici država v sodelovanju s sindikati tako delo onemogoča, saj je začasno delo upokojencev omejeno na 60 ur mesečno oz. 720 ur letno, bruto dohodek v celem letu pa ne sme preseči 10 986 evra. Država zahteva, da upokojenci in delodajalci plačujejo prispevke in dohodnino na potne stroške in kotizacije; upokojenci lahko naslednje leto uveljavljajo vračilo teh stroškov, delodajalci pa ne!

Upokojencu, ki dela 2 uri na dan, zmanjšajo pokojnino za 25 odstotkov, če dela štiri ure na dan za 50 odstotkov, če dela sedem ur na dan, dobi samo 12,5 odstotka pokojnine. Tu gre dejansko za kršitev človekovih pravic – nedotakljivosti pokojnin. Po upokojitvi je leta 2023 prejemale pokojnino in delalo 54,9 odstotkov Estoncev, 44,2 odstotka Latvijcev, 43,7 odstotka Litovcev, 41,7 odstotka Švedov itd. V Sloveniji je delalo samo 8,0 odstotkov upokojencev; manj jih je delalo samo v Hrvaški (5,0 %), Španiji (4,9 %) in Grčiji (4,2 %) – povprečje EU je bilo 13 odstotkov. Že nekaj let primanjkuje delovne sile, mi pa raje zaposlujemo državljane azijskih držav kot domače upokojence, čeprav je zaposlovanje tujcev dražje in zamudneje.

V mladosti hrani za starosti

Pokojnine bodo padale še naprej. Zato bo nujno potrebno uvesti obvezni drugi pokojninski steber. Medtem ko se Slovenija izogiba obveznemu pokojninskemu varčevanju, ima Hrvaška enega največjih pokojninskih sistemov v EU, kar se postopno pozna v višini pričakovanih pokojnin. A skladi niso pomembni zgolj zaradi pokojninskega sistema, so tudi velik vlagatelj v hrvaško gospodarstvo in vse bolj opazen regionalni vlagatelj.

Po podatkih Evropske centralne banke je bilo konec marca 2024 v hrvaških pokojninskih skladih obveznega in prostovoljnega pokojninskega zavarovanja zbranih 22,7 milijard evrov. To znaša okoli 30 odstotkov BDP naše južne sosede. Skladi imajo okoli 13,85 milijard evrov naloženih v obveznicah, še 5,3 milijard je v delnicah in 2,4 milijard v drugih investicijskih skladih. Vrednost premoženja se je v zadnjih 4 letih povečala kar za 48 odstotkov. Za primerjavo – pokojninski skladi v Sloveniji, ki pozna zgolj prostovoljno zavarovanje, upravljajo okoli 4,2 milijard evrov, kar je manj kot 7 odstotkov slovenskega BDP. V delnicah je naloženo zgolj okoli 7 odstotkov sredstev.

Hrvaški pokojninski skladi so največji vlagatelji na Ljubljanski borzi. V lasti imajo približno desetino delnic Krke, Petrola, Zavarovalnice Triglav in NLB. Ocenjena vrednost portfelja hrvaških pokojninskih skladov v slovenskih družbah prve borzne kotacije znaša od 850 do 900 milijonov evrov. Sodelovali so pri prevzemih Mercatorja, Žita, Kolinske, Panvite itd. V novomeško Krko so vložili več kot 350 milijonov evrov. Skupna vrednost naložb v hrvaško Podravko presega pol milijarde evrov; leta 2015 je Podravka prevzela slovensko podjetje Žito. Hrvaški pokojninski skladi so nad 35-odstotni lastniki Atlantic Grupe, ki je leta 2010 prevzela slovensko podjetje Droga Kolinska z blagovnimi znamkami Barcaffè, Argeta, Cockta, Donat Mg in Bebi.

Vzrok moči hrvaških pokojninskih skladov je predvsem v tem, da je Hrvaška, za razliko od Slovenije, leta 2002 vzpostavila tristebni pokojninski sistem. Slovenija je na prelomu tisočletja prav tako sprejela pokojninsko reformo, s katero pa je uveljavila le prostovoljno pokojninsko varčevanje, medtem ko je obvezno varčevanje nakazala, a ga potem nikoli ni uveljavila.

Srebrna ekonomija

Srebrna ekonomija je sistem proizvodnje, prodaje in potrošnje blaga in storitev, ki je namenjen izrabi kupne moči starejših in starajočih se ljudi po njihovem zadovoljevanju (u)porabe, življenjskih in zdravstvenih potreb. EU šteje v srebrno ekonomijo prebivalstvo, staro 50 let in več. V tej skupini je 49 odstotkov prebivalcev EU, tj. okoli 222 milijonov od skupnih 450 milijonov ljudi. Letos naj bi potrošili okoli 6 400 milijard evrov blaga in storitev ali 44,3 odstotka potrošnje gospodinjstev ter omogočali zaposlitve 88 milijonom zaposlenih; njihova potrošnja naj bi pomenila okoli 31,5 odstotka BDP in 37,8 odstotka vseh zaposlitev v EU. Srebrna ekonomija je v primerjavi z BDP tretja na svetu, za ZDA in Kitajsko.

Statistika šteje k starejšim prebivalce, stare 65 ali več let, kar se bolje ujema z upokojenim prebivalstvom. V EU je bilo lani takih prebivalcev 21,6 odstotka, v Sloveniji pa 21,8 odstotka. Trošijo okoli petine celotne potrošnje in dajejo delo okoli četrtini zaposlenih. Čim bolj zdravi so, več lahko prispevajo k uradnemu ali neuradnemu BDP, manj trošijo za zdravstvo in socialno varstvo. Če se upokojijo samo eno leto kasneje, bodo eno leto več prispevali v pokojninsko blagajno in eno leto manj prejemale pokojnino, nadomestila in podpore. Če bodo ob pokojnini, ki znaša manj kot polovico prejšnje plače, še smeli delati, bodo gospodarstvu in negospodarstvu pomagali pri poslovanju in kot potrošniki, državi pa plačevali prispevke in dohodnino. Zato je potrebno takšno politiko podpreti in jo spodbujati.